

Slovenski Pravniki.

Leto XXVI. V Ljubljani, 15. decembra 1910. Štev. 12.

Nacijonalne matrike.

Poroča dr. M. D.

Ideja narodnosti pronicuje iz tal srednjega stanu s sigurnostjo kapilarnega zakona v najvišje kroge, zajedla pa se je tudi že v organizirani proletarjat in mu dela skrbi, o katerih se svoj čas propovednikom internacionalizma niti sanjalo ni. Problem narodnosti je danes najaktualnejši v politiki. Na vseh koncih in krajih širne naše države omagujejo parlamentarno zasnovana zastopstva pod težo nerešenega problema. Iščejo se pota, kako priti iz mukotrpne zagate; vstali so že razni — lečniki, pa zdravila še niso našli. Visoko nad vse nasvete poklicanih in nepoklicanih političnih lečnikov povspel se je inauguracijski govor dunajskega vseučiliškega rektorja Bernatzika. Podal nam je veleznamenito izpoved temeljitega učenjaka in učitelja državnih ved, kako si misli nadaljnji razvoj narodnostnega prava, da pridemo prejkoprej v okom narodnostnim preprirom. Njegova izvajanja so pač resen in važen poizkus, vprašanju priti do dna; zato pač ni odveč, ako pretehtamo vsebino njegovega govora, kakor ga čitamo danes v avtentičnem besedilu¹⁾, osobito ker je dnevno časopisje — pa ne slovensko, to je molčalo! — Bernatzikove misli barvalo in prikrojjevalo, kakor jih je baš rabilo. H koncu pa si zastavimo vprašanje, mari se smemo nadejati, da nas Bernatzikova pota povedejo do — toli zaželjenega narodnostnega miru? —

Bernatzik smatra člen 19. drž. osnov. zakona le za nekako obljubo, ki jej treba še natančnejših izvedbenih zakonov. S tem se postavlja v nasprotje z judikaturu vrhovnega in upravnega sodišča, ki konsekventno vidita v členu 19. resnični izvor individualnih pravic posameznega državljana napram državi. Ali bistvo narodnostnega problema sploh ne tiči v jezikovnih pravicah

¹⁾ Dr. Edmund Bernatzik: Über nationale Matriken. Inaugurationsrede. Wien, Manz 1910. 52 strani. Cena 1 K.

posameznika, smoter narodnostnih bojev gre za tem, da postanejo narodi (nacije) sami sestavni del države, — nacije težé za narodnostno samoupravo (avtonomijo).

Toda, kaj je dandanes nacija? — V tistih časih, ko so se porajali »državni osnovni zakoni«, prevladovalo je mnenje, da se more narodnost dognati le po poizvedbah krvnega sorodstva, potomskih vezi. Dandanes o tem ni več govora; krvne vezi ne iščemo, njeno vlogo so prevzeli razni — surogati, nalik materinskemu ali občevalnemu ali rodbinskemu jeziku i. t. d. — Avstrija se je odločila za občevalni jezik, pri tem pa mu tudi nadela nekatere znake — rodbinskega jezika, na pr. ko zahteva navedbo občevalnega jezika tudi pri dojenčkih ali mutcih. Pa še druge nedoslednosti dobe se pri našem ljudskem štetju. Predvsem je nelogično, priznati vsakemu državljanu le po — en občevalni jezik; saj je čisto lahko mogoče in je v drugih državah (Belgija, Švica) tudi dopuščeno, da se napóve po dva, tudi tri občevalne jezike. Poleg tega pa je naše ljudsko štetje dva narodna jezika kar kratko malo odpravilo: Ladinci in Židje svojega lastnega jezika sploh ne morejo navesti za občevalni jezik.

Pri ljudskem štetju se torej niti najmanje ne poizveduje po — narodnosti in vendar se priznava podatkom ljudskega štetja z ustvaritvijo fikcije jedinega občevalnega jezika — pomen in naloga narodnostnih matic. Na podlagi teh podatkov se namreč upravnim potom dekretuje — v deželi navadne jezike in po njih uradni jezik. V Galiciji si določa po zakonu iz l. 1907. občinski odbor svoj uradni jezik, na Moravskem je pa rabiti po zakonu iz l. 1905. tudi manjšinski jezik za uradni jezik, ako znaša manjšina vsaj 20 % prebivalstva. Bernatzik še posebej poudarja, kako pogrešeno je to načelo. V manjših občinah je morebiti že majhno število duš petina prebivalstva, v zelo velikih občinah pa znaša manjšina morebiti tisoče in tisoče duš, ali ker jih ni baš 20 %, nimajo nikakih jezikovnih pravic! Celo pogrešeno pa je, da se niti ne dela razločka, ali prebiva manjšina v občini stalno ali ne. — Najbolj potrebna pa bi bila določitev, kaj naj narodnost pomeni tam, kjer veljajo naravnost zakonska določila, da more prosilec le tedaj gotove vrste službe doseči, ako je pripadnik gotove narodnosti (tako na pr. na Češkem, Moravskem

in Tirolskem, osobito glede šolskih svetov) ali pa, kjer so že narodni volilni katastri (na Moravskem in v Bukovini).

Vsi pojavi narodnostnega gibanja, izvaja Bernatzik, črpajo svojo moč iz enega velikega načela, da namreč vsaka narodnost zahteva, naj jo vlada, sodi in upravlja pripadnik lastne narodnosti. Čim postane narodnostni čut občutljivejši, ne zadovoljuje se več s tem, da uradnik ali sodnik narodni jezik razume, marveč zahteva se notranjega, političnega sporazuma, inace poraja se — nezaupanje.

Stroga izvedba tega velikega načela se zdi Bernatziku nemožna; že zahteva, da naj bodo sodniki iste narodnosti, posegla bi globoko v obstoječi red. Historično-politične meje bi se premaknile, deželni zbori izgubili bi kolikor toliko zakonito zajamčenega vpliva! Toda — navzlic temu je resnica, da postaja načelo narodne avtonomije čedalje silnejše in zmagovitejše. Na kaki podlagi bi se moglo primerno uveljaviti?

V to svrhu treba predvsem — nacionalnih matrik, potem pa ključa za presojo, kdaj je smatrati ozemlje za narodnostno-enotno, kdaj za mešovito.

Bernatzik razpravlja o tistih političnih pojavih v Avstriji, katere moramo že danes smatrati za početke nacionalne avtonomije. Osobito se peča z nacionalnim katastrom na Moravskem, ustanovljenim po zakonu od 27. novembra 1905. Seveda raz svoje stališče ne odobruje načina, kako se tam ta kataster sestavlja. Za vpis v kataster namreč ni merodajna samo izjava stranke, ampak uvedeno je povrh nekako upravno poslovanje, da, v zadnji inštanci more celo državno sodišče razsojevati, kateri narodnosti naj se posameznik pripiše. (To velja osobito pri šikanoznih vpisih v nepravilni kataster!) Slično je s katastrom v Bukovini, le da pridejo tam ne samo dva, ampak kar štirje katastri v poštev!

Vsi ti poizkusi ločitve ljudstva po narodnosti so nedostatni! Vprašanje, kako ustanoviti nacionalne matrike, reši Bernatzik naslednje:

V formalnem oziru nam treba državnega zakona, ki bi obsegal vse osnovne poteze; podrobnosti izvedbe prepuste se naj deželnim zborom. Pojem narodnosti treba pa na dve strani natančno označiti. Najprej v objektivnem oziru: katere

narodnosti so v čl. 19. obsežene? Narodnost priznaj se le tistim plemenom, ki imajo že gotovo mero prosvete in književnosti in baš vsled tega že izobražen jezik. Zakonodajalec naj preizkusi, katerim plemenom v Avstriji gre pripisovati te znake narodnosti in na to naj narodnosti — našteje!

V subjektivnem oziru treba pojmiti, da narodnost ni ničesar nespremenljivega, kakor se je nekdaj mislilo. Dandanes pomeni narodnost sočustvovanje z narodom, istovetbo samega sebe z zgodovino, sedanostjo in bodočnostjo naroda, z njegovo prosveto. Taka narodnost je odvisna od mišljenja posameznika, taka narodnost — prenaša asimilacijo. V tem zmislu pa se da narodnost dognati enostavno potom — proste napovedbe. Seveda bi trebalo v Avstriji pravice proste napovedbe narodnosti še ščititi. Vplivanje od strani tretjih oseb spadalo bi pred kazenskega sodnika. Ali tudi za pristnost napovedbe izpovedujočega samega moralo se bo skrbeti, to tudi radi tega, ker se lahko kdo prizna pripadnikom ne svoje, ampak nasprotno narodnosti, baš tej na kljub. Takih kautel pa Bernatzik ne vidi v zakonitih določilih, iz katerih znakov da je moči izvajati gotovo narodnost, niti ne v kakem popravkarskem postopanju, kakor je uvedeno pri sestavi narodnih katastrov moravskih ali bukovinskih. Bernatzik smatra za pravilno, pa tudi zadostno kautelo že to, da se narodnost napove kar brez ozira na specialno svrhu (n. pr. ob volitvah), vsakih deset let o priliki — ljudskega štetja. Stvar upravnih oblastev — če treba tudi s sodelovanjem višjih inštanc — bi bila, da sestavijo — narodnostne matice, da jih vzdržujejo v razvidnosti, prav kakor javne knjige. Kajpada pojde potem pojem občevalnega jezika — v zaslužen pokoj; namesto le-tega naj se povprašuje po jezikih, katere posameznik govori. --

Da postane napovedba narodnosti pristen izraz proste volje posameznika, vpraševati bi bilo le samoupravne osebe, seveda brez ozira na spol. Pri otrocih odločata naj sporazumno roditelja: ako se sporazuma ne da doseči, pripadejo naj sinovi očetovi, hčere materini narodnosti. Pravne osebe in društva ne morejo imeti — narodnosti. Ako pa pride do tega, da se pravne osebe in društva pritegne k prispevanju za nacionalne institucije, onda bi moralo obveljati teritorialno načelo. — K več narodnostim

se seveda ne sme nihče priznati; ako jih napove navzlic temu več, velja za pravo tista, ki jo imenuje najprvo. Ako se pa ne bi hotel priznati k nobeni narodnosti, onda se naj smatra, da pripada k narodnosti večine prebivalcev istega kraja.

To so torej glavne misli Bernatzikovega inauguracijskega govora. —

Glede tehnične plati njegovih nasvetov — le nekaj pomislekov, ki naj pokažejo, da se da v tem oziru zastopati tudi drugo mnenje.

Zakaj naj se prizna pravica napovedbe narodnosti še le — samoupravnim državljanom? Mari tist državljan, ki si služi sam kruh, ki se zanj starši že leta in leta več ne brigajo, ki ima morebiti že sam rodbino, ni sposoben, da si določi sam svojo narodnost, ker — še ni 24. leta izpolnil? Mislim, da bi bilo treba priznati pravico samostojne napovedbe narodnosti že mnogo preje, najpozneje takrat, ko se postavi formalno še nedoletni državljan gospodarski na lastne noge.

Tudi misel, da se juridične osebe in društva ne morejo povpraševati po narodnosti, ni baš srečna. Društva so čestokrat najizrazitejša torišča narodnosti. Kakor hitro se narodnost ne smatra za vez krvnega sorodstva, ampak za pojav enotnega čustvovanja za usodo naroda, onda pač ni razloga, odrekat i društvom narodni značaj. Napravi naj se poseben kataster vsaj za tista, ki plačujejo davke in volijo, n. pr. v občinske ali okrajne zastope.

Najmanj priporočljiv pa se mi zdi nasvet, da naj ima vsakdor pravico se odreči napovedbi narodnosti in da naj se ga v tem slučaju prišteje narodnostni večini. Imamo ponekodi pač prav znatno število socialnih demokratov; prav lahko se pripeti da se dobi v enem kraju ogromna večina takih oseb, ki ne priznavajo nikake narodnosti. Mari naj se ti vprežejo v jarem one »večine«, ki je sicer svojo narodnost napovedala, pa tvori sorazmerno le čisto majhen del vsega prebivalstva in se razlikuje od manjšine le za par duš?

Ako pa bi se morda hotelo priti takim neprilikam v okom s tem, da bi se ustvarilo kolikor moči velika okrožja za nacionalne matrike, onda pridemo po ovinkih spet nazaj do zloglasne — »volilne geometrije«!

Pa vsi ti pomisleki niso odločilne važnosti; tudi če se izvrši uredba drugače, kakor je Bernatzik predlagal, ideja ostane ista in glavna stvar pri tem — zahteva, da naj se ustanove nacionalne matrike za celo Avstrijo ob enem z enotnim državnim zakonom. Ta zahteva, mislim, je težišče Bernatzikove ideje.

Glede pojmovanja o narodnosti ni Bernatzikovim nazorom ničesar prigojati. Tako klasificiranje avstrijskih narodov, kakor si ga je dovolil Gumpowicz (*Das oesterreichische Staatsrecht*, Wien 1891, str. 71.), po kojem bi bile v Avstriji le štiri »narodnosti«, dandanes v resnih krogih pač ne bi moglo priti na razgovor.

Kar se pa naposled tiče ideje nacionalnih matrik kakor takih in njenega pomena za nadaljni razvoj narodnostne politike, velja po mojem mnenju pač to-le: Bržčas bi napovedba narodnosti ob vsakokratnem ljudskem štetju vplivala narodnostno-vzgojevalno na širše mase ljudstva. Obstoj matrik, osobito ako postanejo res javne knjige, utegnil bi narodnostni vzduh do dobra prevejati. Omahljivci morali bi se odločiti in jasno povedati, kaj so; narodno veterinjaštvo bi mnogo izgubilo, iskrenost narodnega čuta baš toliko pridobila. Ali — to se mi pa zdi tudi vse! Preko — recimo — profilaktičnega pomena narodnostnih matrik pač ne pridemo. Bernatzik ustvarja formo, v kateri naj se narodnostna ideja razvija; kaj pa bodi njena vsebina, materija, o tem se je izrazil le — mimogrede. Na eni strani zanika možnost izvedbe gori označenega »velikega načela«, na drugi strani — v pozitivnem oziru — pa le omenja, da naj bi bil predpogoj, oziroma podlaga vsem nacionalnim pravicam in dolžnostim — vpis v nacionalni matriki. Toda tiste nacionalne pravice, ki veljajo že dandanes za take, mogo se nedvomno izvrševati — tudi brez obstoja matic!

Dokler se ne najde resnično izvedljiva formula, ki narodnostnim maticam vdihne življenjsko, vsem narodom prikladno vsebino, ki jim da ogrodje, meso in kri, toliko časa ostane tudi Bernatzikov državnopравни lek zgolj profilaktičnega pomena. — Tiste zdravilne moči, ki bi naše nezdrave narodnostne razmere korenito spreobrnila in jih spravila na tir medsebojne tekme narodov v znamenju miru in sprave, od nacionalnih matrik samih, žal, pričakovati ne moremo.
